

Προσωπική και Πολιτική Ευθύνη

Η ΕΥΘΥΝΗ ΚΑΙ ΟΙ ΠΟΛΛΕΣ εκφάνσεις της, είναι ζήτημα που διατρέχει το σύνολο της ζωής και το έργο της Χάνα Άρεντ. Στην προσωπική της ζωή, είδαμε πως όταν διέφυγε από τη Γερμανία το 1933, πήρε την απόφαση να αναλάβει την ευθύνη να αντιταχθεί έμπρακτα στους ναζί. Στην αρχή της δεκαετίας του 1940, υποστήριξε ότι ο εβραϊκός λαός θα έπρεπε να αναλάβει την ευθύνη της δημιουργίας εβραϊκού στρατού που θα πολεμούσε τον Χίτλερ. Όταν πίστεψε πως άρχισε να κυριαρχεί ακραία ιδεολογία στο σιωνιστικό κίνημα που αδιαφορούσε για την πολυπλοκότητα του αραβο-εβραϊκού ζητήματος στην Παλαιστίνη, αισθάνθηκε ότι όφειλε να εναντιωθεί σε αυτό. Μετά το τέλος του Δεύτερου Παγκοσμίου Πολέμου, ασχολήθηκε με άλλες πτυχές της ευθύνης. Ήταν ιδιαίτερα επικριτική προς την κυβέρνηση Αντενάουερ στη Γερμανία για απροθυμία της να εντοπίσει και να δικάσει όσους πρώην ναζί είχαν διαπράξει εγκλήματα. Διαφωνούσε απολύτως με την ιδέα της συλλογικής ευθύνης: συσκοτίζε τη διάκριση μεταξύ εκείνων

που ήταν πράγματι υπεύθυνοι και ένοχοι για δολοφονίες και όσων ανέχθηκαν σιωπηλά το καθεστώς. «Όταν όλοι είναι ένοχοι, κανείς σε τελευταία ανάλυση δεν μπορεί να δικαστεί» (Arendt, 1994, σ. 126). Η δίκη του Άιχμαν έθεσε περισσότερα ερωτήματα σχετικά με την έννοια της ευθύνης. Η Άρεντ άσκησε κριτική στις δικαιολογίες που χρησιμοποιήθηκαν για την υπεράσπιση του Άιχμαν – ότι δηλαδή απλώς ακολουθούσε εντολές, ότι εκτελούσε τα καθήκοντά του ως αξιωματικός των Ες-Ες, ότι ήταν απλώς γραναζί ενός τεράστιου γραφειοκρατικού μηχανισμού. Διαφώνησε επίσης με την υπερβολική (και λανθασμένη) ιδέα ότι μόνο ο Άιχμαν ήταν υπεύθυνος για την Τελική Λύση. Πίστευε ότι σε μια δίκη δικάζεται ένα άτομο –όχι ένα γραφειοκρατικό σύστημα– και ρόλος των δικαστών ήταν να κρίνουν κατά πόσο ο Άιχμαν ήταν ένοχος και υπεύθυνος για τις εγκληματικές πράξεις του.

Οι δικαστές αναγνώρισαν την ιδιαιτερότητα των εγκλημάτων του Άιχμαν, όταν αποφάνθηκαν ότι «ο βαθμός στον οποίο ο κάθε εγκληματίας ήταν κοντά ή μακριά από τον φυσικό δράστη του εγκλήματος, δεν έχει καμία σημασία για το μέγεθος της ατομικής του ευθύνης. Απεναντίας, γενικά, ο βαθμός ατομικής ευθύνης μεγαλώνει όσο απομακρυνόμαστε από τον άνθρωπο που χειρίζεται το εργαλείο θανάτωσης» (Arendt, 1965a, σ. 247 [Arendt, 2009, σ. 193], έμφαση της Άρεντ).

Το ουσιωδέστερο θέμα σχετικά με την ευθύνη που διατρέχει τη σκέψη της Άρεντ, και είναι τόσο επίκαιρο και σήμερα, είναι η ανάγκη ανάληψης ευθύνης για τις πολιτικές μας πράξεις. Η Άρεντ υπήρξε ανελέητα επικριτική σε όλες τις ρητές και τις υπόρητες εκκλήσεις περί ιστορικής ανα-

γκαιότητα. Λόγω της γεννητικότητάς μας (natality), των πράξεών μας, της ικανότητάς μας για πρωτοβουλίες, μπορούμε πάντα να κάνουμε μια νέα αρχή. Η Άρεντ απέρριπτε τόσο την απερίσκεπτη απελπισία όσο και την απερίσκεπτη αισιοδοξία. Ήταν αντίθετη στην πίστη ότι η κρυφή λογική της ιστορίας οδηγεί αναπόδραστα στον θρίαμβο της ελευθερίας, αλλά αντίθετη και στην πίστη ότι η κρυφή λογική της ιστορίας είναι να οδηγούνται τα πράγματα προς το χειρότερο. Δεν έχει σημασία εάν αυτές οι πεποιθήσεις ήσαν αισιόδοξες ή απαισιόδοξες, εάν στόχευαν να αναδείξουν την αναπόφευκτη πρόοδο, ή εάν προέβλεπαν το τέλος της· διότι είναι οι δυο όψεις του ίδιου νομίσματος. Αντιστάθηκε στην ψευδή ελπίδα και την ψευδή απελπισία. Είχε την τόλμη να περιγράψει τον ζόφο της εποχής μας – τα ψέματα, την εξαπάτηση, τις αυταπάτες, τη δημιουργία εικόνων και την προσπάθεια να εξαλειφθεί η ίδια η διάκριση μεταξύ αλήθειας και ψεύδους. Μας προειδοποιούσε διαρκώς για τους πολιτικούς κινδύνους της σύγχρονης ζωής που εξακολουθούν να μας στοιχειώνουν. Μας προειδοποίησε για τον κίνδυνο να παρασυρθούμε από την απελπισία και τον κυνισμό. Η διερεύνηση του νοήματος και της καταξίωσης της πολιτικής προοριζόταν να λειτουργήσει ως πράξη ανάκτησης και επαναφοράς – να λειτουργήσει ως υπενθύμιση των πραγματικών δυνατοτήτων που συνδέονται βαθιά με τη γεννητικότητά μας. Επιθυμούσε να κρατήσει ζωντανό το επαναστατικό πνεύμα: την αυθόρμητη δημιουργία χώρων χειροπιαστής, εγκόσμιας, δημόσιας ελευθερίας. Είχε επίγνωση της απόκλισης μεταξύ των δικών της απόψεων για την πολιτική και των συνηθών τρόπων με τους οποίους αντιλαμβανόμαστε την

πολιτική σήμερα. Ασφαλώς, δεν επιθυμούσε η αφήγησή της για την πολιτική να αποτελέσει πρότυπο δράσης. Αλλά η υπεράσπιση της αξίας της πολιτικής δράσης έχει στόχο να μας εφοδιάσει με κριτικό πρότυπο για να *κρίνουμε* τι είναι αυτό που τόσο λείπει σήμερα – που υπάρχουν τόσο λίγες ευκαιρίες αυθεντικής συμμετοχής, κοινής δράσης και συνεννόησης. Πρέπει να αντισταθούμε στον πειρασμό να αποχωρήσουμε από την πολιτική αποδεχόμενοι ότι τίποτα δεν μπορεί να γίνει ενάντια σε όλη αυτή τη σημερινή ασχήμια και τη διαφθορά. Γιατί εάν κάνουμε κάτι τέτοιο θα ήταν σαν να γινόμαστε συνένοχοι για ό,τι χειρότερο.

Πρόγραμμα ζωής της Άρεντ ήταν να γνωρίσει, να κατανοήσει· και να το κάνει αυτό κατά τρόπο που να αντιμετωπίζει με ειλικρίνεια τόσο τον ζόφο, όσο και τις πηγές φωτός της εποχής μας. Αυτό που αναφέρει στην αρχή του έργου *Απαρχές του Ολοκληρωτισμού*, συμπυκνώνει όλα εκείνα που επιδίωξε να κάνει σε όλη της τη ζωή:

Κατανόηση δεν σημαίνει άρνηση του εξοργιστικού, συναγωγή του πρωτοφανούς από όσα έχουν προηγηθεί ή εξήγηση των φαινομένων μέσω αναλογιών και γενικοτήτων τέτοιων που δεν επιτρέπουν να γίνει αισθητός ο αντίκτυπος της πραγματικότητας και το σοκ της εμπειρίας. Κατανώ σημαίνει, μάλλον, εξετάζω και επωμίζομαι συνειδητά το φορτίο που έχει βάλει στις πλάτες μας ο αιώνας μας – δίχως να το απορρίπτω αλλά και χωρίς να υποτάσσομαι πειθήνια στο βάρος του. Κοντολογίς, κατανώ σημαίνει αντιμετωπίζω προσεκτικά και απροσχεδίαστα την πραγματικότητα και της αντιστέκομαι – όποια κι αν είναι αυτή (Arendt, 1976, σ. viii [Arendt, 2017a, σ. 10]).

Η αποστολή που έθεσε στον εαυτό της η Άρεντ πρέπει να γίνει και *δική μας* αποστολή: να επωμιστούμε το βάρος του *αιώνα* μας δίχως να τον απορρίψουμε αλλά και χωρίς να υποταχθούμε πειθήνια στο βάρος του. Η Άρεντ πρέπει να διαβαστεί σήμερα γιατί ήταν τόσο διορατική στην κατανόηση των πολιτικών κινδύνων που εξακολουθούμε να αντιμετωπίζουμε σήμερα. Μας προειδοποίησε για τον κίνδυνο της αδιαφορίας και του κυνισμού. Μας παρότρυνε να αναλάβουμε την ευθύνη του πολιτικού μας πεπρωμένου. Μας δίδαξε ότι έχουμε τη δυνατότητα να πράττουμε από κοινού, να παίρνουμε πρωτοβουλίες, να ξεκινάμε κάτι καινούργιο, να αγωνιζόμαστε προκειμένου να γίνει πραγματικότητα η επί γης ελευθερία.

Το ξεκίνημα, πριν γίνει πολιτικό γεγονός, είναι η υπέρτατη ικανότητα του ανθρώπου: πολιτικά είναι ταυτόσημο με την ανθρώπινη ελευθερία (Arendt, 1976, σ. 479 [Arendt, 2017c, σ. 234-235]).